

UOT 574

ORCID: 0009-0000-3747-9463

DOI: 10.52094/KTWC6493

Gülsurə Azad qızı Şamxallı
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Magistrant
gulushamkhalli@gmail.com

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ EKOLOJİ MƏDƏNİYYƏTİN FORMALAŞMASI

Xülasə: Məqalədə qloballaşmanın müasir dövrdə mədəniyyətlərarası qarşılıqlı təsiri gücləndirən əsas sosial-mədəni proses kimi ekoloji mədəniyyətin formalaşmasına təsiri araşdırılır. Qloballaşma yalnız iqtisadi və texnoloji imkanların genişlənməsi ilə məhdudlaşmayıb, etik dəyərlərin və mədəni identikliklərin yenidən qurulmasına səbəb olur. Məqalədə qlobal homogenləşmə və heterogenləşmə proseslərinin ekoloji mədəniyyətə təsiri, rəqəmsal media, sosial şəbəkələr, beynəlxalq təşkilatlar, iqlim sazişləri və incəsənətin ekoloji şüurun formalaşmasındakı rolu izah edilir. Ekoloji problemlərin qlobal diskursa daxil olması, ekoloji ədalət və sosial bərabərsizliklərlə əlaqələndirilir. Araşdırmanın nəticələrinə əsasən qeyd edə bilərik ki, ekoloji mədəniyyət qloballaşma şəraitində lokal dəyərlərlə qlobal etik prinsiplərin sintezindən yaranan və bəşəriyyət üçün ümumi məsuliyyət modeli kimi çıxış edən normativ sistem kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: Qloballaşma, ekoloji mədəniyyət, qlobal etik diskurs, ekoloji ədalət, ekoloji şüur.

Qloballaşma müasir dövrdə mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirini artıran, dəyərlərin yayılmasını sürətləndirən, lokal mədəniyyətin qlobal diskursa uyğunlaşmasını təmin edən mühüm sosial-mədəni prosesdir. Qloballaşma yalnız siyasi, iqtisadi, texnoloji imkanların genişlənməsi ilə yekunlaşmır, eyni zamanda mədəni identikliklərin, etik normaların, yeni dəyər sistemlərinin formalaşmasına səbəb olur. Anthony Giddens düşünürdü ki, qloballaşma belə tərif edilə bilər: “Uzaq məkanları bir-birinə bağlayan və nəticədə yerli hadisələrin minlərlə kilometr uzaqda baş verən proseslərlə formalaşdığı, eyni zamanda həmin uzaq hadisələrin də yerli proseslərdən təsirləndiyi dünya miqyaslı sosial münasibətlərin intensivləşməsi” [1, s.64]. Qloballaşmanın bu qədər geniş

yayıldığı və geniş imkanlara malik olduğu bir dövrdə ekoloji mədəniyyət bəşəriyyət üçün qlobal məsuliyyət modeli kimi çıxış edir. Bu prosesin sürətlə yayılması ilə insan fəaliyyətinin ətraf mühitə təsiri daha çox görünür. Buna görə də müəyyən etik standartlar və davranış normaları tələb olunur. Qloballaşmanın ekoloji mədəniyyət üçün müsbət tərəflərindən biri də texnoloji və kommunikasiya imkanlarıdır ki, bu da ekoloji biliklərin sürətlə yayılmasına kömək olur. Müxtəlif ölkələrdə baş verən ekoloji problemlərin geniş kütləyə çatdırılması, insanların qlobal ekoloji layihələrdə iştirakının təmin edilməsi ekoloji mədəniyyətin həm lokal, həm də qlobal səviyyədə formalaşmasını gücləndirir. Qloballaşmanın gətirdiyi homogenləşmə təzyiqi qarşısında ekoloji mədəniyyət milli dəyərlərin qorunmasını, onların qlobal diskursda yer almasını təmin edən vasitəyə çevrilir.

Arjun Appadurainin fikrincə “Müasir qlobal qarşılıqlı təsirlərin əsas problemi mədəni homogenləşmə ilə mədəni heterogenləşmə arasındakı gərginlikdir” [2, s.32]. Appadurainin bu fikrinin ekoloji mədəniyyətdə də təsirini görə bilərik. Belə ki, homogenləşmə qlobal ekoloji hərəkətlər, iqlim dəyişikliyi ilə əlaqəli beynəlxalq layihələr və davamlı inkişaf prinsipləri ekoloji mədəniyyətin universal norma kimi yayılmasını təmin edir. Eyni zamanda homogenləşmə nəticəsində bütün ölkələrdə ekoloji davranış modelləri qəbul olunur.

Heterogenləşmə isə əsasən milli mədəniyyətlərin ekoloji dəyərləri özünəməxsus formada təqdim etməsidir. Bu proseslərə milli festival və tədbirlərdə ekoloji mədəniyyətin təbliği, ekoloji bərpa layihələri, ekoloji aksiyalar aiddir.

Qloballaşma şəraitində ekoloji mədəniyyətin formalaşmasına təsir göstərən bir sıra mexanizmlər mövcuddur. Ekoloji problemlərin mədəni diskurs üçün əhəmiyyətli olmasında rəqəmsal media, sosial şəbəkələr, qlobal informasiya axınlarının rolu böyükdür. Ekoloji mövzular sənət, reklam, film, mədəniyyət vasitəsi ilə geniş auditoriyaya çatdırılır. Yalnız bu deyil, eyni zamanda beynəlxalq təşkilatlar da ekoloji mədəniyyətin universal dəyər kimi təşviqində mühüm rol oynayır. Müasir incəsənətdə ekoloji problemləri nümayiş etdirmək üçün ekoloji mövzulara həsr olunan əsərlər yaradılır. Qloballaşma şəraitində ekoloji mədəniyyətin formalaşmasına təsir göstərən mexanizmlərdən biri də beynəlxalq təşkilatlar və onlar tərəfindən imzalanan çoxtərəfli müqavilələrdir. Bunun ən böyük nümunəsi BMT, UNESCO tərəfindən həyata keçirilən ekoloji təhsil proqramları, layihələr, mədəniyyət və davamlı inkişaf arasında əlaqənin gücləndirilməsidir. Digər vacib rolu olanlardan biri də

beynəlxalq iqlim sazişləridir. Məsələn, Paris Sazişi qlobal iqlim siyasətində ortaq məsuliyyət prinsipini əsas götürərək ekoloji davranışın dövlət siyasətinə inteqrasiyasını təşviq edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sənəd yalnız hüquqi əhəmiyyət daşıyır, həm də ekoloji mədəniyyətin qlobal dəyər kimi qəbul olunmasına imkan yaradır.

Ekoloji mədəniyyətin qlobal səviyyədə yayılmasında əsas vasitələrdən biri də qlobal mədəni kommunikasiyadır. Sosial şəbəkələr, rəqəmsal media, qlobal informasiya axınlarının hər biri cəmiyyətin ekoloji şüurunun formalaşmasında əsas vasitədir. Müasir dövrdə demək olar ki, hər yaş qrupuna məxsus insanlar sosial şəbəkə və rəqəmsal mediadan istifadə edirlər. John Hannigan medianın rolunu bu cür izah edir: “Mediada işıqlandırılmadığı təqdirdə, əvvəlki problemin ya ictimai müzakirə meydanına çıxması, ya da siyasi prosesin bir hissəsinə çevrilməsi ehtimalı azdır” [5, s.79]. Geniş imkanlara malik olan bu platformaların hər biri cəmiyyətin ekoloji problemlər haqqında daha asan məlumat əldə etməsinə və eyni zamanda bu problemlərinin həlli yollarının tapılmasında imkan yaradır. Eyni zamanda ekoloji problemlər haqqında video çarxlar hazırlanması, reklamlar, maarifləndirici proqramların hazırlanması cəmiyyətin bu mövzuya daha məsuliyyətli yanaşması üçün müəyyən fikir formalaşdırır. Rəqəmsal texnologiyaların gücünü nəzərə alsaq deyə bilərik ki, ekoloji problemlərin geniş auditoriyaya çatdırılmasının ən səmərəli üsulu məhz elə sosial platformalardır. İnternet resurslarından istifadə ekoloji problemlərin səbəblərini araşdırmaq, bu mövzuda elmi əsərlər oxumaq, həmçinin beynəlxalq təşkilatların təşəbbüsləri haqqında məlumat əldə etməyi daha əlçatan edir.

Məlum olduğu kimi ənənəvi cəmiyyətlərdə ekoloji münasibətlər mifoloji və dini təsəvvürlər əsasında tənzimlənirdi. Burada təbiət əsas qüvvə, varlıq hesab olunurdu. Bu isə ekoloji mədəniyyətin başlanğıcı hesab oluna bilər. Lakin bəzən qloballaşma insanlarda ənənəvi mədəniyyətin zəifləməsi təhlükəsi yaradır. Amma qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşma ənənəvi münasibətləri tamamilə yox etmir, əksinə onları yeni etik diskursda birləşdirərək müasir ekoloji mədəniyyətin əsasını formalaşdırır. Müasir qlobal mədəniyyət kontekstində ekoloji mədəniyyət lokal təcrübələrin sintezindən yaranan universal norma kimi çıxış edir. Bu norma mədəni müxtəlifliyi inkar etmir, əksinə fərqli mədəni ekoloji ənənələri qlobal etik çərçivədə birləşdirir. Yalnız bu deyil, eyni zamanda televiziya kanalları, beynəlxalq xəbər agentlikləri də ekoloji problemləri qlobal ictimaiyyətə çatdırır və ekoloji şüuru formalaşdırır. Xüsusilə də sənədli filmlər vasitəsilə biomüxtəlifliyin qorunması, iqlim dəyişikliyi kimi mövzular qlobal auditoriyaya təqdim edilir. Bu kimi proqramlar insanın təbiəti daha yaxından

tanınması üçün, insan və təbiət arasında əlaqəninin yaradılması üçün əsas vasitə hesab oluna bilər. Məsələn, National Geographic sənədli filmi dünyada ən məşhur maarifləndirici televiziya platformalarındandır. Burada əsasən təbiət və onun sakinləri haqqında elmi, tədqiqi mövzular geniş ictimaiyyətə çatdırılır.

Ekoloji problemlərin qlobal səviyyədə nümayiş olunmasının digər bir yolu isə incəsənətdir. İncəsənət vasitəsilə ekoloji problemlər cəmiyyətə emotional və simvolik formada təqdim olunur. İncəsənətin rəssamlıq, memarlıq, kinematoqrafiya kimi sahələri ekoloji mədəniyyətin təbliğində əhəmiyyətli rol oynayır. Xüsusilə, yenidən istehsal olunan əşyalardan, tullantılardan incəsənət əsərlərinin yaradılması hər kəsdə maraq doğurur. Tullantıdan sənətə doğru adlanan bu layihələr insanlarda resurslara qənaət, məsuliyyətli davamlılıq, etik istehlak prinsipləri formalaşdırır. Bu tip sənət nümunələrinin yaradıcılarından biri də Vik Munizdir. O, tullantılardan istifadə edərək, onlardan yeni ekoloji, sosial mövzuda əsərlər yaradır. Həmçinin, onun “Pictures of Garbage” layihəsində zibil toplayıcılarının portretləri də tullantı materiallarından hazırlanmışdır. “Munizin tablosu və adı bizə xatırladır ki, qeyri-maddi qlobal iqtisadiyyata doğru tələsməyimiz artıq, maddi nəticələrə səbəb olur və inkişaf etməkdə olan ölkələrin bir çoxunda ətraf mühitin məhv edilməsinin yavaşlaması zibil yığılımı və təkrar emal kimi yerli iqtisadiyyatlarda özünü göstərir” [3, s.9]. Digər bir yaradıcı şəxs Bardalo II şəhər tullantılarında istifadə edərək maraqlı və böyük ölçülü heyvan fiqurları yaratmışdır, eyni zamanda onları yaradan zaman məhz tullantılardan xüsusi bacarıqla istifadə edərək bizə canlılıq və hərəkət dolu əsərlər təqdim edir. Bu əsərlər biomüxtəlifliyin qorunmasını simvolizə edir. İncəsənətdən istifadə edərək bu cür fərqli incəsənət nümunələrinin yaradılması, cəmiyyətə təqdim edilməsi ekoloji problemlərin qlobal səviyyədə daha geniş auditoriyaya çatdırılmasına, ictimai müzakirə predmetinə çevrilməsinə və kollektiv ekoloji məsuliyyət şüurunun formalaşmasına xidmət edir.

Ekoloji problemlərin qlobal mövzuya çevrilməsinin əsas üstünlüklərindən biri də kasıb ölkələrin ekoloji problemlərinin dünya mediasında yayılmasıdır. Ekoloji problemlər bütün insanlara eyni təsir etmir və ekoloji risklər yalnız təbii deyil, həm də sosial xarakter daşıyır. Ətraf mühit və resursların illik icmalı jurnalında rast gəlinən məqalələrin birində qeyd olunur ki, “Yoxsul icmalar və rəngli icmalar isə daha az resursa malik olduqları və sənaye ilə hökumətin qərarvermə prosesində kifayət qədər təmsil olunmadıqları üçün daha asan hədəfə çevrilirlər” [4, s.414]. Nəzərə alsaq ki, hər bir dövlətin daxilində müxtəlif yaşam səviyyəsinə uyğun ailələr yaşayır, bu zaman belə ölkələrin ekoloji böhranların nəticələrini daha kəskin şəkildə hiss etdiyini deyər

bilərik. Qlobal miqyasda isə kasıb ölkələr iqlim dəyişikliyindən daha çox zərər görür. Xüsusilə, Afrika və Cənubi Asiya regionlarının da iqtisadiyyatın kənd təsərrüfatı sahəsi iqlim dəyişikliklərinə qarşı həssasdır. Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bu kimi ölkələrin ekoloji vəziyyəti bərpa etmək gücü olmadığı üçün bu, ekoloji mədəniyyətin məhvi kimi problemlərin yaranmasına səbəb ola bilər. Məsələn, sənaye ərazilərinə yaxın olan əhali hava çirklənməsi kimi problemlərlə üzləşir. Yaxud içməli su və keyfiyyətli sanitariya sistemlərinin vəziyyəti sosial-iqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq dəyişir. Bu da onu sübut edir ki, ekoloji risklər yalnız təbii deyil, həm də sosial kateqoriyadır. Bu cür mövzuların qlobal səviyyədə geniş müzakirəsi və həlli yollarının tapılması ekoloji ədalətin mövcudluğunun göstəricisidir. Və qeyd edək ki, ekoloji ədalət sosial bərabərliyin mühüm komponentidir. Beləliklə, qloballaşma şəraitində ekoloji mədəniyyət sosial bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına yönəlmiş bir standart model kimi müəyyən olunur. Eyni zamanda o, ekoloji risklərin aradan qaldırılmasını, həssas qrupların müdafiəsini, gələcək nəsillərdə ekoloji şüurun formalaşdırılmasını və inkişafını təmin edir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, qloballaşma müasir dövrdə mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsini sürətləndirərək yeni etik və dəyər sistemlərinin formalaşmasına təkan verən kompleks sosial-mədəni hadisədir. Ekoloji mədəniyyət qloballaşmanın yaratdığı çağırışlara cavab olaraq meydana çıxan və dünya üçün qlobal məsuliyyət modeli kimi çıxış edən mühim normativ çərçivədir. Qloballaşma şəraitində ekoloji mədəniyyət yerli ənənələrin və qlobal dəyərlərin qarşılıqlı əlaqələr əsasında formalaşan, ekoloji məsuliyyət anlayışı yaradan kompleks bir modeldir. Buna əsasən qeyd edə bilərik ki, ekoloji mədəniyyət qlobal etik diskursun ayrılmaz hissəsi kimi müasir dünyanın sosial-mədəni inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən əsas amillərdən biri hesab oluna bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Anthony Giddens. *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, 1990, 186 s.
2. Arjun Appadurai. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, 1996, 229 s.
3. Christopher Schmidt. *Vik Muniz's Pictures of Garbage and the Aesthetics of Poverty*. ARTMargins and the Massachusetts Institute of Technology, 2017, 27 s.

4. Mohai Paul, Pellow David, Roberts J. Timmons. Environmental Justice. The Annual Review of Environment and Resources, 2009, 430 s.
5. John Hannigan. Environmental Sociology. Routledge, 2006, 209 s.

Gulsura Shamkhalli Azad

Formation of Ecological Culture in the Context of Globalization

Summary: The article examines the impact of globalization as a major socio-cultural process that enhances intercultural interaction on the formation of ecological culture in the contemporary period. Globalization is not limited to the expansion of economic and technological opportunities; it also leads to the reconstruction of ethical values and cultural identities. The article explains the effects of global homogenization and heterogenization processes on ecological culture, as well as the role of digital media, social networks, international organizations, climate agreements, and art in shaping ecological awareness. The inclusion of ecological issues in the global discourse is linked to environmental justice and social inequality. Based on the results of the study, it can be concluded that ecological culture, in the context of globalization, emerges from the synthesis of local values and global ethical principles and functions as a normative system representing a model of shared responsibility for humanity.

Key words: globalization, ecological culture, global ethical discourse, environmental justice, ecological awareness.

В статье рассматривается влияние глобализации как важного социокультурного процесса, усиливающего межкультурное взаимодействие, на формирование экологической культуры в современный период.

Гюлсура Шамхаллы Азад гызы ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме: В статье рассматривается влияние глобализации на формирование экологической культуры как основного социокультурного процесса, укрепляющего межкультурное взаимодействие в современную эпоху. Глобализация не ограничивается расширением экономических и технологических возможностей; она также способствует пересмотру этических ценностей и культурной идентичности. В статье объясняется влияние процессов глобальной гомогенизации и гетерогенизации на

экологическую культуру, а также роль цифровых медиа, социальных сетей, международных организаций, климатических соглашений и искусства в формировании экологического сознания. Включение экологических проблем в глобальный дискурс связано с экологической справедливостью и социальным неравенством. На основе результатов исследования можно заключить, что экологическая культура в условиях глобализации формируется из синтеза локальных ценностей и глобальных этических принципов и выступает как нормативная система, представляющая модель общей ответственности человечества.

Ключевые слова: глобализация, экологическая культура, глобальный этический дискурс, экологическая справедливость, экологическое сознание.